

11930

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՕԴԱՐՇԱԻՆԵՐՈՒ ԴԷՍ

Գրեց՝ ՅԱԿՈՒ ԱՐԱՄԵԱՆ

(ՎԿԱՅԵԱԼ ԿԱՐՄԻՐ ՄԱՀԻԿԻ ԴԱՍԸՆՅԱՑՔԷՆ)

1939

Գ Ա Հ Ի Ր Է

Տպարան ՆԵՂՈՍ

G 23.445.5

Ա-83

623.448.5

Ա-83

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՕԴԱՐՇԱԻՆԵՐՈՒ ԴԷՄ

Գրեց՝ ՅԱԿՈՒ ԱՐԱՄԵԱՆ

(ՎԿԱՅԵԱԼ ԿԱՐՄԻՐ ՄԱՇԻԿԻ ԴԱՍՆՔԱՑՔԷՆ)

Ե 2002

1939

ԳԱՀԻՐԷ

Տպարան ՆԵՂՈՍ

8582
1939

2011

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

1925ին, Ազգ. Ընկերութեան անդամ 45 Պետութիւններ կը ստորագրէին ու խտ մը՝ հանդիսաւորապէս յանձնառու ըլլալով հեղձուցիչ ու թունաւոր կազեր չգործածել, եթէ պատերազմ մը ծագէր:

Պատերազմի մը ծագիլն ալ շատ անհաւանական, գրեթէ անկարելի կը նկատուէր այն ժամանակ, այն ատիճան որ՝ կազերու ոչ-գործածութեան ու խտը աւելորդ համարուեցաւ շատերուն կողմէ...

Ազգ. Ընկերութեան փառքի շրջանն էր այդ: Ժընէվի Հաստատութիւնը կը գտնուէր իր զէնիթին վրայ, իրեն կապուած մշտնջենական խաղաղութեան յոյսերով:

Հիմա կացութիւնը փոխուած է հիմնովին: Ազգ. Ընկերութիւնը անուանական գոյութիւն մը միայն կը քաշկռտէ, վէճերը խաղաղ բանակցութիւններով և իրաւարարութեամբ կարգադրելու հաւանականութիւնը շատ նուազած է:

Վերջին խօսքը զինեալ ուժերուն կրնայ պատկանիլ, աւա՞ղ, և պատերազմ մը կրնայ շղթայաղերձուիլ մէկ օրէն միւսը:

Վաղուան պատերազմը պիտի ըլլայ անաւորագոյնը ցարդ տեղի ունեցած բոլոր պատերազմներուն մէջ, վասն զի տարակոյս չկայ թէ պիտի յաղթանակէ գերման զինուորականներուն սիրելի եզոզ «ամբողջական պատերազմ»ի (la guerre intégrale) տեսութիւնը:

Թիկունքի բնակչութիւնը այնքան վտանգուած պիտի ըլլայ, եթէ ոչ աւելի, որքան ռազմածակատներու վրայ կռուող բանակը: Քիմիական պատերազմն

32362.64

է (կազերով պատերազմը) որ կը սպառնայ գլխաւորաբար քաղաքային բնակչութեանց:

Ամէն յարձակողական զէնքերու դէմ կան, բարեբախտաբար, պաշտպանողական միջոցներ, որոնք նուազագոյնին կ'իջեցնեն այդ զէնքերուն պատճառելիք աղէտները:

Այդ միջոցները ծանօթացնել մեր հայրենակիցներուն — ահա՛ հետապնդուած նպատակը՝ այս գրքոյկին հրատարակութեան մէջ:

Քաղաքային բնակչութեան կը սպառնան նաեւ օդանաւերու արձակելիք հրձիգ և պայթուցիկ ուժերը, որոնց դէմ պաշտպանութեան միջոցները եւս զուրս պիտի չձգուին այս ուսումնասիրութեան շրջանակէն:

Պարզ քաղաքացիներուն համար աւելորդ մանրամասնութիւններ պիտի չտրուին հոս: Պիտի ներկայացուի ամէն ինչ որ գործնական արժէք մը ունի, քաղաքացիին պաշտպանութեան համար:

Հեղինակը

Գ Լ ՈՒ Մ Ա.

Ը Ն Դ Յ Ա Ն Ր ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Քիմիական պատերազմին մէջ գործածուող նիւթերը բոլորովին ճիշդ չէ կազ կոչել: Սովորութիւնն է որ նուիրագործած է այդ բացատրութիւնը: Վասն զի անոնք միշտ ալ կազային մարմիններ չեն: Երբեմն ուղղակիօրէն ներգործող հեղուկներ են, երբեմն՝ և աւելի յաճախ՝ գոլորչիացող և այդ ձեւին տակ վնասող հեղուկներ, ուրիշ անգամներ՝ հաստատուն մարմիններ են, որոնք օդանաւերու կողմէ մթնոլորտին մէջ կ'արձակուին շատ նուրբ և պարզ աչքով անտեսանելի մասնիկներու ձեւին տակ:

Կազերը ամէն տեղ և օրուան ամէն ժամուն՝ հաւարապէս ներգործող չեն: Անոնց ազդեցութիւնը կըրնայ տկարանալ կամ զօրեղ մնալ, ըստ վայրի, մթնոլորտային պայմաններու և ժամանակի: Երբ օդը տաք է և խոնաւ, ինչպէս Եգիպտոսի մէջ՝ առաւելապէս ամառնային եղանակներուն, կազերը շուտով կը կորսընցնեն իրենց վնասակար յատկութիւնները, շուտով կը շոգիանան կամ կը ցնդին:

Սաստիկ հովերը ամենամեծ թշնամիներն են կազերուն, զորս կը հալածեն և կը տարտղնեն (մինչ կազ մը, ազդեցիկ ըլլալու համար պէտք ունի նուազագոյն խտութեան մը, այլապէս անվնաս կամ գրեթէ անվնաս դառնալով):

Ամենավտանգաւորն է պաղ ու չոր օդը և անչարժ մթնոլորտը:

կազերուն ազդեցութեան տեսակէտով՝ ամենանըպատասաւոր պահերն են մթնշաղի և իրիկնային պահերը, ինչպէս նաեւ այն պահերը ուր մշուշը չոքած է գեանին վրայ:

Կակուղ և խոնաւ գետինները նպատասաւոր են կազերուն ներգործականութեան տեսակէտով: Մինչ չոր ու կարծր գետինի մը վրայ, նուազ կը դիմանան: Հովը կը տանի զանոնք, արեւը կը շոգիացնէ, անփնաս կը դարձնէ:

Մեծ քաղաքներ՝ կազերուն աւերներուն համար աւելի նպատասաւոր գետիններ են, քան գիւղերը ու արձակ տարածութիւնները: Ահա թէ ինչու, ծրագրուած է պատերազմի պարագային գիւղերը փոխադրել բոլոր անոնք, որոնց քաղաքները մնալը անհրաժեշտ չէ:

Ընդհանուր առմամբ, կազերը կը փնասեն օդին միջնորդութեամբ, օդին խառնուելով: Կան կազեր ալ որոնք հեղուկ վիճակի մէջ է որ կը գործեն իրենց չարիքը: Այս կազերուն գլխաւոր օրինակն է իփերիք կազը (կազ մութարս), Գերմաններուն կողմէ կոչուած գեղին-խաչ): Կարելի է կոչել զայն մանանխ կազ եւս:

Կազերը կը ստորաբաժնուին երկու մեծ խումբերու՝ յամեցող (կամ դիմացկուն) կազերը — բէրսիւքան —, անոնք որոնք երկար ժամանակ կը տեւեն, իրենց փնասակար ներգործականութիւնը պահելով, և ոչ-յամեցող (կամ ոչ-դիմացկուն) — ցօն-բէրսիւքան — կազերը, անոնք որոնք շուտով կը ցնդին:

Կազերու տեսակներուն վրայ խօսելու առթիւ, հետագայ գլուխին մէջ, միշտ պիտի յիշատակենք կողի մը յատկութիւններուն կարգին անոր յամեցող կամ ոչ-յամեցող, տեւող կամ չտեւող բնոյթը, բան մը

որ իր շատ մեծ գործնական կարեւորութիւնը ունի: Կազերը՝ համաձայն մարդկային օրկանիզմին վրայ իրենց յառաջ բերած ազդեցութեանց՝ կը դասաւորուին հետեւեալ կերպով.

- ա) ԱՐՏԱՍՈՒԱԲԵՐ ԿԱԶԵՐ (կազ լաբրիֆօժէն):
- բ) ՓՈՒՆԳՏԱՅԵՆՈՂ ԿԱԶԵՐ (կազ սքերնիւքաբուսա):
- գ) ՀԵՂՁՈՒՑԻՉ ԿԱԶԵՐ (կազ սիւֆօքան):
- դ) ԿԻՉԻՉ ԿԱԶԵՐ (կազ վեգիխան կամ ֆօսփի):
- ե) ԶԼԱՏԻՉ ԿԱԶԵՐ (կազ բարալիզան):

Իրենց յառաջ բերած մահացու ազդեցութեանց համար՝ քիմիական պատերազմին մէջ ամենէն աւելի գործածականներն են և ուստի ամենէն աւելի կարեւորութեամբ ուսումնասիրուելիքները՝ հեղձուցիչ կազերը (գլխաւորաբար Ֆօսփիք) և կիզիչ կազերը (գլխաւորաբար իփերիք):

Կազերէն իւրաքանչիւրը գլխաւորաբար կը յարձակի մարմնոյն մէկ որոշ մասին վրայ, կը նախասիրէ փնասել՝ եթէ կարելի է այսպէս ըսել՝ մարմնոյն մէկ որոշ մասին, թէեւ ուրիշ մասերը եւս զերծ չեն մնար անոնց ծանր ազդեցութենէն:

Պատերազմական կազերը և անոնց դէմ պայքարելու միջոցները նորահաս են, ուստի դեռ վերջնականապէս նուիրագործուած բառեր ու անուններ (թէրկանօլօքի) կը պակսին եւրոպական լեզուներուն մէջ: Հարկադրաբար, հայերէնը պիտի հետեւի եւրոպական լեզուներու վարանումներուն՝ երբ հարցը կը վերաբերի ուսումնասիրութեան այս նոր նիւթին, և պիտի որդեգրէ եւրոպական բառերը նոյնութեամբ, կամ պիտի թարգմանէ այդ բառերը, սպասելով լաւագոյնին և վերջնականին:

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

Ա) ԱՐՏԱՍՈՒԱԲԵՐ ԿԱԶԵՐ (կազ լաբորատօրի):

Արտասուաբեր կազերը ծանր և փրասակար չեն իրենց ազդեցութեամբն ու արդիւնքներովը, առողջութեան համար: Ահա՛ թէ ինչո՛ւ անոնք երբեմն կը գործածուին երկրի մը իշխանութեանց կողմէ այդ երկրին ժողովուրդներուն դէմ, իբր զսպումի միջոց, իբր ցուցարարները ցրուելու սահմանուած անփնաս գէնք:

Երեք տեսակ են անոնք. — K. S. K., B. B. C. և C. A. P.

Առաջին երկուքը հեղուկ են և երրորդը՝ հաստառուն մարմին մը:

K. S. K. ն իւղոտ, սեւորակ հեղուկ մըն է: Գետինը ցրցնքուելով՝ դանդաղօրէն կը շոգիանայ եւ շոգին աչքերուն մէջ երթալով՝ առատ արցունք կը յառաջացնէ: Դիմացկուն է: Եւ արտասուաբեր յատկութիւնը կը պահէ քանի մը ժամ:

Երկրորդը՝ Թափանցիկ հոտով գորշագոյն հեղուկ մըն է: Գետինը տարածուած՝ քանի մը օր շարունակ կրնայ պահել իր յատկութիւնը և արցունք յառաջ բերել՝ իր շոգիացումովը:

Առաջինը (K. S. K.) երբ մեծ քանակութեամբ արձակուած է և խիտ շոգի մը կ'արտադրէ՝ կրնայ գրգռել մերկ մորթը եւս — դէմքը, ձեռքերը: Երկրորդը (C. A. P.), ինչպէս ըսինք, հաստառուն մարմին մըն է, ճերմակ գոյնով նրբին փոշի մը, որ ջերմութեան ազդեցութեան տակ կ'արձակէ արտասուաբեր շոգի մը: Ամենէն մեզմն է արտասուաբեր կազերուն:

Արտասուաբեր կազերը ծանր հետեւանքներ չունին: Արուեստական լաց մը կը գրգռեն. ահա՛ բոլորը: Անոնց ազդեցութիւնը կը դադրի, անմիջապէս որ հեռանաս ապականած մթնոլորտէն՝ մաքուր օդի մէջ:

Աչքերդ եթէ պօրիֆէ ջուրով լուսաս, կազերուն ազդեցութիւնը կը դադրի նոյնհետայն:

Կազերուն դէմ պաշտպանութեան դիմակները՝ կը պաշտպանեն այս կազերուն դէմ:

Բ) ՓՈՆԴՏԱՑՆՈՂ (կամ ԳՐԳՌԻՉ) ԿԱԶԵՐ (կազ սքերմիւքարուա կամ կազ իրիթան):

Փոնգտացնող կազերու ծանօթ և գործածական տեսակները երեք են. — D. A., D. M. և D. C.: Անոնք ոչ-դիմացկուն կազեր են, արսէնիքի (զառիկ) բաղադրութիւններէ կազմուած (հաստատուն) մարմիններ: Զերմութեամբ կամ պայթումով օդին մէջ կը տարածուին՝ շատ նրբին՝ անգոյն, անհոտ և անտեսանելի փոշիներու ամպի ձեւին տակ: Ուրիշ կարգ մը կազերու պէս, մեծ խտութեանց պէտք չկայ անպայման, որպէսզի անոնք իրենց ազդեցութիւնը ի գործ դնեն: Ուրիշ շատ մը կազերէ սա տարբերութիւնն ալ ունին որ, կը ներգործեն շնչուելէն քանի մը րոպէ հետքը միայն: Ապականեալ շրջանէն հեռանալը անօգուած է, շնչուած կազը, ուր ալ երթաս, իր ազդեցութիւնը պիտի ընէ, որոշ ժամանակի մը (կարճատե) համար: Դիմակ դնելը օգուտ չընէր: Փոնգտալները և կիզումները պիտի շարունակուին, դիմակը անցընելէդ ետքն ալ:

Թշնամին պատերազմի միջոցին կ'օգտագործէ այս կազերուն հակառակ դիմակ անցընելու իրենց ազդեցութիւնը շարունակելու յատկութիւնը: Ենթական դիմակը անօգուտ և նեղազուցիչ գտնելով, կը վերջնէ

զայն և կը շնչէ միեւնոյն ժամանակ արձակուած աւելի փնտասկար կազեր (Ֆուսէն, իփերիք եւ լն.):

Շարունակական փունգաում կը պատճառեն այս կազերը — ասկէ՝ իրենց անունը: Սաստիկ ցաւեր՝ կիզումի զգայակրութիւններ կը պատճառեն ռնգունքներուն մէջ: Այս կազերը յառաջ կը բերեն նաեւ, աչքերու արցունքոտում, կուրծքի ճնշում, գլխու ցաւ, սիրտխառնուում, փսխում, յոգնածութիւն եւ լն.: Կ'ազդեն նաեւ բարոյականին վրայ. յառաջ կը բերեն բարոյալքում: Ենթական ինքզինքը մերձ ի մահ կը կարծէ, կ'ուզէ մեռնիլ...:

Բարբախտաբար այս վիճակները կարճատեւ են և անհետեւանք: Կազը շնչելէն ժամ մը ետք՝ առ առաւելն, ենթական կը վերագանէ իր բնականոն վիճակը:

Այս ախտավիճակները աւելի շուտով կ'անցնին, եթէ աչք, քիթ ու բերան լուաք պօռիք ջուրով եւ ռնգունքներուն մէջ դնէք անդորրի, բուստ մը:

Գ. ՀԵՂՁՈՒՑԻՉ ԿԱԶԵՐ (կազ սիւֆուան):

Հեղձուցիչ կազերուն գլխաւորներն են քլոր, քլորօքսիփեն, սի ֆուսէնը և ֆուսէնը: Չորս տեսակներն ալ ոչ-դիմացկուն են (նոն-բերսիսան): Ամէնքն ալ թունաւոր են և բացի իրենց հեղձուցիչ յատկութենէն, իրր թոյն կը տարածուին ամբողջ օրկանիքմին մէջ: Քլորը և ֆուսէնը միշտ կազային վիճակի մէջ կը գործածուին, տի-ֆուսէնը և քլորօքսիփենը՝ հեղուկներ են:

Հեղձուցիչ կազերը կը յարձակին շնչառւելարական բոլոր խողովակներուն վրայ, քիթէն մինչև թոքերը, մասնաւորապէս փնտասկար ազդեցութիւններն ի գործ դնելով թոքերուն վրայ: Կրնան յառաջացնել մահ:

Քլորի և քլորօքսիփենի սուր ներգործութիւնը անմիջական է, գրեթէ վայրկեանական: Ֆուսէնին եւ տի-ֆուսէնին սուր ներգործութիւնը կրնայ ուշանալ մինչև 6 ժամ: Այդ կազերուն ենթարկուածը նախ թեթեւ խտանիչներ միայն ի յայտ կը բերէ և կարելի չըլլար անմիջապէս գիտնալ թէ շնչած է այդ կազերը:

Հեղձուցիչ կազերը շնչած անձ մը գրգռութիւն կը զգայ իր քիթին ու կոկորդին մէջ, շնչառութիւնը կը դժուարանայ, կը հազայ սաստիկ և կուրծքին մէջ կը զգայ բուռն ցաւեր: Ջերմ կ'ունենայ, կը սրսփայ, կը փսխէ, աչքերը կ'արցունքոտին: Մանր պարագաներուն մէջ՝ թոքերը կը վիրաւորուին, թոքատապ ու մահ կը յառաջանայ: Մահը ընդհանրապէս կը պատահի առաջին երեք օրերուն ընթացքին: Եթէ անցան այդ քրիթիքական օրերը և ենթական չմեռաւ, բուժումը գրեթէ ապահով է և կը կատարուի մէկ կամ երկու շաբաթէն: Երբեմն սակայն, եթէ մահաւանդ ֆիզիքական բուռն ճիգեր ի գործ դնէ, հիւանդը կրնայ մեռնիլ, երբ բուժման ճամբու մէջ ըլլալ կը կարծուէր, քրիթիքական երեք օրերը անցուցած ըլլալէ յետոյ:

Հեղձուցիչ կազերու ամենէն գործածականներն են քլորը և մասնաւանդ ֆուսէնը:

Առաջինը դեղնորակ կանաչ գոյն մը ունի, ժաւ լաջուրի (օ սը ժալիլ) հոտ մը:

Օդէն երկու անգամ աւելի ծանր է (բոլոր տեսակ կազերը օդէն աւելի ծանր են): Ջուրին մէջ լուծելի է: Կրնայ թափանցել հագուստներէն և կաշիներէն ներս: Կը կրծէ մետաղներն անգամ:

Ֆուսէնը տասը անգամ աւելի վտանգաւոր է քան քլորը: Ամենէն թունաւորն է բոլոր հեղձուցիչներուն

մէջ, Ունի նեխած խարի (չոր խոտ) հոտ: Անգոյն է: Կրնայ կաղմալուծուիլ և հալիլ ջուրին մէջ, Օդէն 3 ու կէս անգամ աւելի ծանր է: Կը կրծէ մետաղները: Զղային դրուծեան և արեան համար շատ թունաւոր և կաղմալուծիչ յատկութիւններ ունի՝ իր հեղձուցիչ մանացու ազդեցութիւններէն դուրս:

Նախնական խնամքները. — Հեղձուցիչ կաղեր շնչած հիւանդի մը պէտք է անմիջապէս անցընել դիմակ մը և պատգարակի մը վրայ պէտք է փոխադրել զայն առողջ տեղ մը (կաղերով չապականած): Անհրաժեշտ է որ ունէ ճիգ չընէ, վասն զի ճիգը կ'օգնէ կաղին ազդեցութիւնը խորացնելու: Երբեմն օստիէնով հարուածուած ենթակային մէջ, բուռն ախտանշանները երեւան կ'ելլեն եթէ ճիգ ընէ, այլապէս, աւելի դիւրաւ պիտի ազատէր: Երբ կը մտի ու կը սարսուռայ, պէտք է տաք ջուր պարուռակող շիշեր դնել իր ոտքերուն և անութներուն տակ, խմցնել անոր տաք թէյ՝ առատ շաքարով: Երբ ենթակային դէմքը դեղին կամ կապոյտ կը դառնայ, ինչ որ կը նշանակէ թէ ծանր պորագայ մը կը ներկայացնէ, պէտք է իսկոյն բժիշկ մը կանչել կամ կազահարներու յատուկ հիւանդանոց մը տանիլ զայն: Երբ շնչառութիւնը շատ դժուարացած է կամ բնաւ չի կրնար շնչել, պէտք է թթուածին շնչել տալ իրեն 2 3 Ժամ շարունակ, ամէն կէս Ժամը անգամ մը բացարձակ հանգիստի համար 5 վայրկեանի ընդհատումով մը:

Դ) ԿԻՉԻՉ ԿԱԶՆԻՐ (կաղ վեզիխան):

Ատոնք քիմիական պատերազմին մէջ ամենէն աւելի գործածական կաղերն են: Կը գործածուին հաստատուն, հեղուկ ու կաղային վիճակներու մէջ և կը շնասեն հաւաստարապէս մարդկային օրկանիզմին բոլոր այն մասերուն, որոնց հետ շփում կ'ունենան:

Այս կարգի կաղերուն գլխաւորներն են իփէրիթ և լեուիսիթ կոչուած կաղերը:

1) Իփէրիթը. — Իփէրիթը այս անունը ստացած է առաջին անգամ գործածուած ըլլալով Մեծ Պատերազմի շրջանին իփրի ճակատին վրայ (Պելճիքա): Գերմանները կը կոչեն զայն դեղին-խաչ, Անգլիացիք՝ Մուսքիտս կեզ, Ֆրանսացիները՝ կաղ Մուքարս կամ իփէրիթ:

Երբ զուտ է, բաց դեղին գոյնով հեղուկ մըն է այս կաղը, որուն հոտը տարտամ կերպով կը յիշեցնէ մուքարսին (մուսթարտա) կամ մանանեխին հոտը: Երբ անմաքուր է, դէպի սեւը զարնող ի դոտ ու թանձր հեղուկ մըն է: Այս պարագային ունի սոխի և սխտորի հոտին նմանող հոտ մը:

Շատ դիմացկուն է այս կաղը, շատ դանդաղօրէն չօգիանալով սովորական մթնոլորտի մէջ: Շատ դժուարութեամբ կը կաղմալուծուի: Մայրաստիճան դիւրութեանց է: Զգեստները չեն կրնար պաշտպանել անոր դէմ: Կօշիկները եւս չեն կրնար պաշտպանել անոր դէմ, վասնզի կաշիէն ալ ներս կը թափանցէ:

Կը թափանցէ փայտէն և գրեթէ բոլոր նիւթերէն ներս, ի բաց առեալ մետաղներէն, ապակիէն և կարգ մը ողորկ իրերէ:

Անոր եռացման կէտն է 217 աստիճան: Անոր սառուցման կէտը շատ ցած չէ, բան մը որ կը սահմանափակէ անոր գործունէութիւնը, երբ օդը շատ ցուրտ է: Տեսակարար ծանրութիւնը շատ բարձր է: Թեթեւօրէն լուծելի է ջուրին մէջ, երբ հաստատուն վիճակի մէջ է: Լուծելի է բոլոր կենդանական արտադրութեանց մէջ — իւզ, կարագ, միս — ինչպէս նաեւ ձէ:

թի, պէնզինի, քարիւղի, ալքոլի, բերաֆինի մէջ, եւ այլն: Կենդանական արտադրութեանց մէջ լուծելի ըլլալու իր յատկութեամբն է որ այնքան դիւրաւ կը թափանցէ մարդկային մորթէն ներս:

Անոր քիմիական ամլացումը կարելի է ձեռք բերել պիլիչինկ բառերով և կարգ մը շատ զօրաւոր հակազդակներով (ռեակթիւ):

Իփէրիթը հեղուկ վիճակի մէջ կը ներգործէ աչքերուն ու մորթին վրայ, կազային վիճակի մէջ՝ աչքերուն ու մորթին վրայ և շնչառական գործարաններուն մէջ:

Կազին գոլութիւնը նկատելը շատ դժուար է, բան մը որ շատ աւելի վտանգաւոր կը դարձնէ զայն: Միայն հոտն է (մութարաի թեթեւ հոտ մը) որ կը մտանէ զայն և հոտը երբեմն չզգացուի, ուրիշ զօրաւոր հոտերու ներկայութեամբը և ընդունքներուն բթացած ըլլալովը:

Այդ կազին ախտանիշերը անմիջապէս երեւան չեն գար, մարդ վարակուած ըլլալէն 2էն 8 ժամ, երբեմն 48 ժամ ետքն է միայն որ կը զգայ կազին գոլութիւնը, երբ անիկա արդէն իր ներգործութիւնը մեծ չափով կատարած է օրկանիզմին վրայ: Կը տեսնուի թէ զայն ճանչնալը շատ դժուար է՝ կանխազգուշանալու համար անկէ:

Հեղուկ վիճակի մէջ. — Օդանաւերը բարձրէն թռիչք կատարելով, կը ցրցնքեն զայն լայն տարածութեան մը վրայ, նուրբ, անտեսանելի և անզգալի անձրեւ մը կամ ցօղ մը ինչպէս: Արձակուած այդ կաթիլները կ'իյնան աչքերուն մէջ, մորթին վրայ և հագուստներուն վրայ (ուրկէ դանդաղօրէն կը թափանցեն մինչեւ մորթը) առանց որ այդ կաթիլներուն ենթարկուողները զգան:

Աչքերուն մէջ յառաջ կուգայ անմիջական և խորունկ գրգռութիւն մը: Յաճախ, գրեթէ միշտ, արդիւնքը կ'ըլլայ մասնակի կամ ամբողջական կուրուցութիւն:

Պէտք է զգուշանալ դէպի երկինքը նայել, պատերազմի օրերու մէջ, երբ երկինքը օդանաւեր կան, և պէտք է երդիքի մը տակ ապաստանիլ:

Մորթին վրայ սկիզբը բան մը չզգար մարդ, բայց հեղուկը ստանալէն 1էն 4 ժամ ետք, կը տեսնուի կարմրութիւն մը, որ 12էն 24 ժամ ետք, կը վերածուի այրուածքի մը և պալարի մը:

Հեղուկ իփէրիթով օծուած գետնի մը կամ իրի մը հետ չփուս մը եւս կ'ունենայ նոյն արդիւնքը:

Կազային վիճակի մէջ. — Ռուսներու միջոցաւ կամ անձրեւումով (օդանաւերու կողմէ սրսկումով) գետնին, բոյսերուն, իրերուն վրայ եւ այլն, տարածուած հեղուկ իփէրիթը կը շոգիանայ դանդաղօրէն և անոր հետ շփումը վնասակար ազդեցութիւններ կ'ունենայ ա) Աչքին վրայ, զոր կրնայ գրգռել և կուրցնել եթէ չփուսը խիտ գոյացութեանց հետ է: Բուժումը աւելի դիւրին է կազային իփէրիթի շփման պարագային քան զիւրին է կազային իփէրիթի շփման պարագային: բ) Մորթին հեղուկ իփէրիթի հետ շփման պարագային: բ) Մորթին վրայ, ուր կ'երեւին այն ախտանշանները զորս յառաջ կը բերէր շփումը հեղուկ իփէրիթին հետ: գ) Շնչառական գործարաններուն մէջ, ուր յառաջ կուգայ գրգռութիւն և բորբոքում, չոր հազ մը, երբեմն ձայնի կորուստ, երբեմն ալ, շատ ծանր պարագաներու տակ, թոքային խիտ ծանրակշիռ խանգարումներ, որոնք մահ կրնան յառաջացնել, անմիջական կամ դանդաղ:

Ընդհանուր առմամբ սակայն, իփէրիթով հարուստ մը մը կրնայ բուժուիլ 10—15 օրէն, եթէ արագ և խնամոտ դարմանումի ենթարկուի:

Վերեւի պատկերները ցոյց կուտան դիմակը դեմքին անցրելու համար ի գործ դրուած սխալ եւ օտիակ կետքերը: Շիտակ կերպով է, ինչպէս կ'ըրեւի, երկու ձեռքով դիմակին չուանները բռնելը եւ զանոնք գլխուն հագցնելը, կգալը մխրնելով դեպի գոցը:

2) Լէուիսիթը. — Լէուիսիթը արտէնիք (գառիկ) պարունակող հեղուկ մըն է: Իր յատկանիշներով ընդհանուր առմամբ նման է իփիերիթին, որմէ կը տարբերի հետեւեալ մասնայատկութիւններով:

Ջուտ լէուիսիթը գրգռիչ և անախորժ հոտ մը ունի որմէ շուտով կը ճանչցուի: Երբ զուտ չէ, ունի կռնկենիի (ժերանիօմ) յատկանշական հոտ մը: Դիմացկուն կազ մըն է, բայց իփիերիթէն նուազ աստիճանով մը:

Օրկանիզմին բոլոր մասերուն կը վնասէ. հեղձուցիչ և կիզիչ կազերուն բոլոր վնասակարութիւններովը: Կը ներգործէ շատ արագ կերպով: Պէտք է անոր ներգործութեան առաջքը տանել նոյնպէս արագ կերպով, այլապէս՝ իր աւերները կը դառնան անդարմանելի:

Այս երկու կազերով հարուածուածներուն պէտք է իսկոյն անցընել կազերու դէմ պաշտպանութեան դիմակը և փոխադրել զանոնք ոչ-ապակամեալ միջավայրի մը մէջ — ուղղակի ապովարակումի և դարմանումի կայանները, եթէ կարելի է: Նկատելով որ այս կազերը կը թափանցեն հազուաաներէն ներս, հաճել հազուաաները և ջրաթաթախ բամբակով սրբել մարմնոյն բոլոր մասերը, որոնք հարուածուած են: Ապա պլիշինք բաուսրէ քիս մը (բուս) զետեղել անոնց վրայ, երկուքէն երեք վայրկեան: Յետոյ՝ սուտ մը: Կարելի է նաև պլիշինկ բաուսրէի փոխարէն գործածել այդ նիւթին մէկ լուծոյթը:

(Պլիշինկ բաուսրը — իբօֆլորիս սր ԵՕ = ֆլօր էլ կիր — մեծ գործածութիւն ունի քեմիկալներէն բուտ մէջ, իր մաքրիչ յատկութեան համար: Կարելի է ըստանալ անկէ քոկլորիներու մէջ): Կարելի է գործա-

522564

ծել նաև քարիւղ կամ ալքօլ, հարուածուած մասերը լուսալու համար:

Աչքերը պէտք է լուսուի բլօրիւր սը սօսիօմի (խոհանոցի աղ) 1 առ հարիւր լուծույթով մը կամ բերմանկանաք սը բօքսալի 0,25 առ հազար լուծույթով մը: Եթէ աչքերը միշտ կը ցաւին սաստիկ, կարելի է անոնց մէջ կաթեցնել քիչ մը ձիթաիւղ:

Պէտք չէ սակայն մտահան ընել թէ նախնական դարմանները կրնան յաճախ փափաքուած ամբողջ արդիւնքը չտալ և լուսագոյն է կազանարը փոխադրել ապավորակումի (սեփօնքամիւնալիօն) և դարմանումի մերձաւորագոյն կայանը, և ըստ կարելւոյն շուտափոյթ:

Հագուստները կրնան վարակել ուրիշները: Պէտք է զանոնք անվնաս դարձնել, փաթթելով մոմաթի մէջ կամ զետեղելով ամրափակ տեղ մը, ուր ոգին հետ հաղորդակցութեան մէջ չըլլան: Կոշիկները եւս, երբ անոնցմով կոխուած է հեղուկ կիզիչ կազերով օծուած գետնի մը վրայ, վարակումի վտանգաւոր փոխադրիչներ կը դառնան: Անոնք ալ պէտք է հագուստներուն պէս հանուին և անվնաս դարձուին, մինչև անոնց ապավարակումի ենթարկուելը:

Ե) ՁԼԱՏԻԶ ԿԱԶՆԻ (կազ բարալիզան)

Ասոնք՝ իբր պատերազմական կազեր, շատ գործածական չեն, տրուած ըլլալով որ, որպէսզի ազդեցիկ դառնան, պէտք է ունենան աւելի խտութիւն մը քան ինչ որ կարելի է արձակել մթնոլորտին մէջ: Շատ հազուադէպ ըլլալով անոնց գործածութիւնը, անոնք ընդհանրապէս դուրս կը ձգուին հանրութեան սահմանուած ծանօթութեանց չըջանակէն:

Վերերի պաշկերները ցոյց կուտան դիմակը կրելու սխալ եւ սխալ կերպեր: Սխալ կերպը, անօգտօս կը դարձնէ դիմակը, անօգտօսապար ձգելով դեմքը: Գիմակը կրել «նիւթ» արձանագրութիւնը կրող պաշկերին օրինակով:

Գ Լ ՈՒ Խ Գ

ԿԱԶԵՐՈՒ ԵՒ ՌՈՒՄԲԵՐՈՒ ԱՐՁԱԿՈՒՄԸ

Թիկունքի բնակչութեան ամենէն անարկու թըշնամիներն են օդանաւերը, որոնք անոր վրայ կ'արձակեն երեք տիպի ուղւորներ — կազալից, հրձիգ և պայթուցիկ:

ա) Կազալից ուղւորներ. — Օդանաւերը կազերը կ'արձակեն (ուղւորաւորներու վրայ թէ քաղաքային բնակչութեան վրայ) ուղւորներու ձեւին տակ կամ սրսկուժով:

Այս կարգի ուղւորները նուրբ են և կը պարուենակեն մեծ խառութեամբ կազեր (հաստատուն, հեղուկ կամ կազային վիճակներու մէջ): Այնպիսի յորինուածք մը ունին, որ շատ չեն մխրճուիր գետնին մէջ ու մընալով հողին մակերեսը, աւելի դիւրաւ ի գործ կը դնեն իրենց աւերը, ապականելով շրջակայ մթնոլորտը՝ աւելի կամ նուազ երկար փամփանակ նայած թէ յամեցող (տեւող) կազեր են թէ ոչ-յամեցող (չտեւող):

Հեղուկ կազերը միայն ուղւորներու ձեւին տակ չէ որ կ'արձակուին: Յնցուղ-օդանաւեր կրնան, շատ բարձրէն թռչելով, տեղացնել զանոնք, ինչպէս անձրեւի կամ ցօղի շատ նուրբ կաթիլներ, ընդարձակ տարածութեանց վրայ: Կաթիլները անտեսանելի են և անոնց աւերիչ և մահացու ազդեցութեան կ'ենթարկուինք անզգալարար:

բ) Հրձիգ ուղւորներ. — Հրձիգ ուղւորները, ինչպէս

անուշը ինքնին կը բացատրէ, կը ծառայեն հրդեհ յառաջացնելու, զինամթերանոցներ, զինագործարաններ, գործարաններ և զանազան շէնքեր ու ամբողջ քաղաքներ հրդեհելու նպատակաւ: Ընդհանրապէս դեղին գոյնով ներկուած են և ունին մինչեւ 35 հարիւրերորդամէթր երկայնութիւն: Կրնան կշռել 1էն 30 քիլօկրամ: Մինչ պայթուցիկ ուղւորները կրնան ճեղքել անցնիլ տանիք մը կամ պատ մը առանց պայթելու և պայթիլ գետինը կամ շատ կարծր մարմինի մը բախելէ ետք միայն, հրձիգ ուղւորները կ'այրին իրենց ինկած տեղը, տանիքը, սենեակի մը մէջ կամ ուրիշ գետնի վրայ: Երբեմն չեն պայթիր և հետեւաբար կը վրիպին իրենց հրձիգ նպատակէն: Եգիպտոսի քաղաքներն ու գիւղաքաղաքները, ուր, մասնաւորապէս փողփողական թաղերու մէջ, այնքան կիզելի նիւթեր կուտակուած են տանիքներուն վրայ, հրձիգ ուղւորները կրնան առատ ճարակ գտնել և շատ վտանգաւոր ըլլալ:

Ռուսերը, որ կը պարուենակէ մակնէզիոմ, գինկ, ալիմինիոմ և այլ նիւթեր, կ'այրի 2000 աստիճան ջերմութեամբ մը: Կրնանք երեւակայել այս ջերմութեան սաստկութիւնը, երբ նկատի ունենանք թէ ջուրը կ'եռայ 100 աստիճան ջերմութեամբ: 2000 աստիճան ջերմութեամբ այրող այս զանգուածին կարելի չէ մօտենալ: Ջերմութիւնը կ'ազդէ մինչեւ 30 մէթր շառաւիղով շրջագիծի մը վրայ, թէեւ իսկապէս վտանգաւոր կը դառնայ մօտեցողին համար, 4էն 5 մէթր հեռաւորութեան վրայ միայն:

Երբ ուղւորը ինկած է կարծր գետնի մը վրայ, արձակ տարածութեանց մէջ, ուր հրդեհի վտանգ չըկայ, կարելի է հեռուէն հանդիսատես ըլլալ անոր

կիզուածին և հատուածին: Երբ սակայն ուղարկուած է այնպիսի վայր մը, ուր բոցը կրնայ փոխանցել ուրիշ իրերու եւս և հրդեհ յառաջացնել, պէտք չէ ձեռնածալ մնալ, այլ պէտք է հետամտիլ կարելի եղածին չափ շուտ անվնաս դարձնելու զայն:

Ասոր համար պէտք է գինուած ըլլալ մետաղեայ աւազալից դոյլով մը (ուէս հիլ ֆոքէյնը), թիով մը՝ 3 մէթր երկարութեամբ երկաթեայ կոթով, պարտէզները ջրելու համար ծառայող երկար խողովակով մը կամ ջրալից ցնցուղով մը, հրարգելով մը (ամիանքի)՝ դէմքը պաշտպանելու համար, և վերջապէս հեծանուորդներուն կամ օդանաւորդներուն գործածածին նման ակնոցներով: Առատ ջուր կ'արձակես ուղարկին բոլորտիքը, (երբեք վրան, որովհետեւ անիկա կը պարունակէ նիւթեր զոր ջուրը աւելի ես կ'արծարծէ և յետոյ, որովհետեւ կրնայ պայթում յառաջ գալ), պազեցնելու համար մթնոլորտը և կարելի դարձնելու համար մօտեցումը: Երբ ուղարկ հասողութեանդ մէջ է այլեւս, դոյլէն թիովդ աւազ կ'առնես և կը լեցնես ուղարկին վրայ, սպա, միշտ թիով, կը վերցնես զայն գետնէն ու կը գետեղես աւազալից դոյլին մէջ. աւազին մէջ թաղելով զայն: Ապա կը տանիս արձակ տարածութեան մը վրայ, ուր կը թողուս որ հատնի:

Այս կերպով, կարելի է 2 վայրկեանէն մարել ուղարկ, մինչ կիզումը իր վիճակին ձգուելով պիտի տնէր 20 վայրկեան և աւերներ պիտի գործէր հաւանաբար:

Պէտք է փորի վրայ սողոսկելով կամ դէպի տուել հակած յառաջանալ դէպի ուղարկ, վասնզի անիկա իր վերե կը ծաւալէ կազ մը, որ կրնայ շանթաւարել:

Գ) Պայթուցիկ Ռուսքեր. — Պայթուցիկ ուղարկ-

րուն դէմ կրսւորական ինքնապաշտպանութեան միջոցները տկար են: Այդ ուղարկը, որոնք կրնան ունենալ մինչեւ 1500 քիլոկրամ ծանրութիւն, ոչ միայն կը մահացնեն իրենց զանգուածով ու կը վիրաւորեն կամ կը սպաննեն իրենց ամէն կողմ ժայթքող կտորուանքներով, այլ կրնան վնասել նաև իրենց ինկած տեղէն շատ հեռուները, իրենց յառաջ բերած օդի սաստիկ ճնշումին հետեւանքով:

Այսպէս, տուն մը (և իր բնակիչներն ալ հարկաւ) զերծ չէ պայթուցիկ ուղարկին քանդիչ ազդեցութենէն, եթէ նոյնիսկ անոր ինկած տեղէն տասնեակներով մէթր հեռու է: Տունը մը 50 մէթր հեռու ինկած ուղարկէ մը, եթէ 50 քիլոկրամ ծանրութիւն ունի, դռներն ու պատուհանները կը քանդուին, եթէ 200 քիլոկրամ է ծանրութիւնը, տունը կիսովին կը քանդուի, եթէ 1000 քիլոկրամ է՝ շէնքը ամբողջութեամբ կը փլի: Այս ամէնը՝ օդի ճնշումին հետեւանքով:

Օդի ճնշումին յառաջացուցած վտանգը մեծապէս կը նուազի երբ շէնքի մը դռներն ու պատուհանները բոլորովին բաց ըլլան (թէև այդ պարագային ալ կ'աւելնայ կազալից ուղարկուն վտանգը):

Շէնքերը պայթուցիկ ուղարկուն վտանգէն պաշտպանելու լաւ և ազդու միջոց մը կայ, բայց շատ բազմածախս է: Այն է՝ աւազալից պարկերով ծածկել շէնքին տանիքը, և շուրջը՝ երկուքէն երեք մէթր բարձրութեամբ թանձր պատ մը պատել՝ աւազալից պարկերով...

Եւ կակուղ ու ցեխոտ գետիններ ունենալ տունին շուրջը, նոյնպէս բաւական ապահով պաշտպանութեան միջոց մըն է:

Վերելի պատկերները ցոյց կուտան դիմակը հանելու սխալ եւ շիտակ կերպերը: Սխալ է ուեւեւ ձեռով քաշել հանել դիմակը, որ կրնայ վնասուիլ մեքոսի պակասէն: Պէտք է դիմակին կգակին կպած մասին վարի եզերքը մխրենել երկու ձեռքերուն ցուցամասները եւ հանել դիմակը, յամբարէն, առանց հապանայի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ.

ԿԱՆԽԱԶԳՈՒԹԱԿԱՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐ

(Պատշապանութեան դիմակներ, հագուստներ, ապաստանարաններ)

Պաշտպանութեան դիմակները, որոնց հասարակութեան լայն խաւերը ընտելացած են՝ եթէ ոչ ուղղակի շօշափումով կամ գործածումով, գէթ պատկերազարդ թերթերու և հանդէսներու միջոցաւ, դէմքը, աչքերը և շնչառական գործարանները ազդուապէս կը պաշտպանեն բոլոր կազերուն դէմ, զորս յիշատակած ենք:

Անոնք անգոր են միայն մեր դասաւորումէն դուրս մնացած երկու կազերու դէմ, որոնք ուղղակիօրէն քիմիական պատերազմի մէջ գործածուող կազեր չեն արդէն, այլ պայթուցիկ բուժքերու անուղղակի և հազուադէպ բխումները — ամուխի միաթթուտ (մօնօֆսիս քր քարպօն) և բորակային ծուխեր (Ֆիւմէ ցիքրեօզ):

Երեք տեսակ են դիմակները — զինուորական դիմակ, օգնականներու դիմակ (մասք սրբուրիսք) և ժողովրդական դիմակ:

Առաջինը, այն որ կը գործածուի բանակներուն մէջ, ամենէն կատարելագործեալն է և կարելի է առանց շատ նեղուելու կրել զայն 60 փամ շարունակ: Օգնականներու (անոնք որոնք քաղաքային բնակչութեան պաշտպանութեան հող պիտի տանին վտանգի պահուն) դիմակը, քիչ մը նուազ բարդ է և կարելի է կրել

զայն 25 ժամ շարունակ: Ժողովրդական դիմակը կարելի է կրել մինչև 6 ժամ անընդհատ:

Քէն, իրականութեան մէջ, երբեք անհրաժեշտ չըլլար այդքան երկար ժամանակ պահել զանոնք դէմքին վրայ:

Այս երեք տիպի դիմակներն ալ յօրինուած են նոյն սկզբունքին վրայ, նոյնն են իրենց ազդուութեամբը:

Դիմակ մը օժտուած է զտոցով մը, որուն պարունակած անթիարսին խաւերը, ամխափոշին, բամպակը և այլն, կը զտեն, վար կը դնեն կազերը և մաքրուած օդը կը հասցնեն դիմակակիրին:

Զինուորական դիմակին մէջ, զտոցը (քառանկիւն մետաղեայ տուփ մը) հաստ կտուէ պայուսակի մը մէջ կախուած կուրծքին վրայ, բուն իսկ դէմքը ծածկող դիմակին կապուած է խողովակներով:

Ժողովրդական դիմակը նուազ բարդ է և նուազ զանգուածեղ: Զտոց և բուն իսկ դէմքի դիմակ ամփոփուած են դէմքին վրայ: Ունի ճարմանդներով օժտուած առաձգական կապեր, որոնք կ'անցուին գլխուն շուրջ և դիմակը կը պահեն դէմքին յարած: Այժմերուն հանդիպակած կայ փօքրիկ լուսամուտ մը պատասպարուած ապակենման թափանցիկ նիւթով մը (ակնոց):

Դիմակը դէմքին անցնելու համար պէտք է գործել հապճէպով և գահավէժ կերպով: Մարդ վտանգին կը դիմէ դիմակը գէշ գետեղելու դէմքին վրայ և անօգուտ դարձնելու: Պէտք է նախ անցընել կզակի մասը, ապա՝ ճակատին կապերը ու ստուգել թէ լաւ կաղապարուած է դիմակը դէմքին վրայ:

Դիմակը հանելու տտեն եւս պէտք է զգուշանալ գահավէժ շարժումներէ, որոնք կրնան վնասել դիմա-

կին ու անօգտագործելի դարձնել զայն: Պէտք չէ քաշել քիթ ու բերանին հանդիպակաց զտոցէն, այլ պէտք է հանել դիմակը, աջ ու ձախ ձեռքերու ցուցամասները անցընելով կզակին տակէն:

Դիմակը կը կարօտի խնամքներու: Պէտք չէ կախել զայն իր առաձգական կապերէն, որոնք կրնան թուլնալ, այլ պահել խաւաքարտէ տուփի մը մէջ:

Պէտք է պահել զայն խոնաւութենէ, ջերմութենէ և փոշիէ զերծ՝ մաքուր ու զով տեղ մը: Պէտք է ատեն ատեն մաքրել զայն. թաց սպունգով մը, զգուշանալով որ ջուրի կաթիլներ թափանցեն զտոցին մէջ, ապա պահել տուփին մէջ, լաւ մը չորցնելէ ետք: Պէտք է ատեն ատեն ապավարակումի կեդրոնները տանիլ զայն ու ապավարակել տալ, ինչպէս նաև փորձել տալ անոնց լաւ վիճակի մէջ գտնուելը, արտասուաբեր կազերով լեցուած սենեակներու կամ յատուկ ինքնաշարժերու մէջ:

Դիմակակիր մը պէտք է չնչէ դանդաղ և խորունկ, կանոնաւոր կշռոյթով: Պէտք է զգուշանալ վազելէ, որպէսզի չստիպուի արագ ու անկանոն շրջառութեան:

Դիմակները, եթէ առարկայ ըլլան խնամոտ վերաբերմունքի, կրնան օգտագործուիլ 5էն 6 տարի:

* * *

Սրբ դիմակ չունիս հասողութեանդ օակ. — կը պատահի երբեմն որ օդարչաւի մը վտանգի ազդանը շանը կը տրուի երբ փողոցը կը գտնուիս ու անմիջական կերպով հասողութեանդ տակ պաշտպանութեան դիմակ չունիս: Այդ պարագային, թաշկինակդ պարզ ջուրով թրջէ, ծալլէ և քիթդ բռնէ մէկ ձեռ-

քովդ՝ մինչ ազատ մնացած բազուկովդ պիտի պատըսպարես աչքերդ: Եւ կարելի եղածին չափ ամենամօտը գտնուող ապաստանարանը պիտի փութաս: Ասիկա դիմակին տեղը չի բռներ անշուշտ և բոլորովին վրատահելի չէ, բայց չափով մը կը պատասպարէ զքեզ այն կազերուն դէմ որոնք գլխաւորաբար կը յարձակին աչքերուն և շնչառական խողովակներուն վրայ:

Յատուկ զգեստաւորում. — Յայտնի է թէ դիմակները կրնան պաշտպանել միայն այն կազերուն դէմ որոնք իրենց աղէտաւոր ազդեցութիւնը ի գործ կը դնեն միայն կամ առաւելապէս աչքերուն և շնչառական խողովակներուն վրայ: Կան կազեր ալ սակայն, ինչպէս տեսանք, որոնք կը հարուածեն ամբողջ օրկանիզմը՝ և մորթէն ներս թափանցելով (կիզիչ կազերը = իփերիթ, լեուիսիթ): Ասոնց դէմ դիմակը պաշտպանութեան բաւարար միջոց մը չէ: Բոլոր կազերուն դէմ ապահով ըլլալու համար պէտք է կրել, դիմակին հետ մասնաւոր զգեստաւորում մը եւս որուն բաղկացուցիչ մասերը անթափանց պատտառէ են: Այս հագուստները կը բաղկանան մոմլաթէ (ընդհանրապէս դեղին գոյնով) լայն չիակէ մը (վեսթոն), տափատէ մը, ձեռնոցներէ, վեղարածև գլխանոցէ մը (քարիւշօն — կնգուղ) և ձգախօթէ մոյկերէ (նիզմե):

Թէ և ըստ բաւականին լայն են այս հագուստները, այսուամենայնիւ զանոնք հագնողը և շարժումներուն մէջ աւելի ազատ զգալու համար ինքզինքը, զանոնք հագնելէ առաջ պէտք է հանէ իր զգեստները, պահելով վրան թեթև ներքնազգեստներ միայն: Կազերը դէպի վար սահելու հակամէտ ըլլալով, այս մասնաւոր հագուստները հագուող մը պէտք է այնպէս մը ընէ որ կազերը չկարենան իր հագուստներուն վրայ դանել:

Գոգ մը, ու տեղաւորուիլ հոն: Այսպէս, չփակին փէշերը պէտք չէ մտած ըլլան տափատին մէջ, այլ պէտք է ազատ թողուին: Տափատը պէտք է մոյկերէն դուրս պոռթկայ և մոյկերուն չորս կողմերէն ծալըռուած ըլլայ դէպի վար, ինչպէս կ'ըլլայ կօլֆ խաղացողներուն տափատը:

Այս զգեստները առհասարակ պարզ քաղաքացիներուն սահմանուած չեն, այլ այն մասնաւոր ոստիկաններուն և էր-ուարսընսներուն^(*) (օղային պահակներ), որոնց պաշտօնը կը պահանջէ վտանգի պահուն փողոցը, վտանգուած վայրերը մնալ, իրենց աջակցութիւնը ընծայելու համար հանրութեան:

Պէտք է այս հագուստները հագնիլ հետեւեալ կարգով. — տափատ, մոյկեր, չփակ, դիմակ, ձեռնոց և վերջապէս կնգուղ:

Հանելու համար զգեստները, պէտք է ճիշդ հակառակ կարգով ընթանալ. — կնգուղ, ձեռնոց, դիմակ, չփակ, մոյկեր և տափատ:

Հագուստները պէտք է հանել օգնութեան կայանի մը մէջ, օգնութեամբը յատուկ պաշտօնակալի մը ու իսկոյն ապավարակել զանոնք:

Այս հագուստները եթէ շատ մնան վրադ կը նեղեն քեզ և հակառողջապահիկ կը դառնան, վասն զի իրենց անթափանց բնոյթին իսկ բերմամբ, կ'արգիլեն մարմնի քրտինքին շոգիացումը:

Այս իսկ պատճառաւ, էր-ուարսընս մը երկու ժամէն աւելի չի մնար պաշտօնի գլուխ և կը փոխարինուի ուրիշով մը:

(*) Էր-ուարսընսներու մասին պիտի անդրադառնանք:

Կազարգելիչ ապաստանարաններ. —

Տեսանք թէ ընդհանուր առմամբ կազերուն հազորդիչը ո՞րն է: Վարակուժէ գերձ մնալու համար, պէտք է սարքաւորել վայրեր, որոնց ապականուելու հաւանականութիւն ունեցող դուրսի օդին հետ հազորդակցութիւնը կտրուած է, ուրկէ ներս կազալից օդը չի կրնար թափանցել, և հոն ապաստանիլ:

Իշխանութիւնները հանրութեան համար պիտի սարքաւորեն բազմաթիւ ապաստանարաններ: Յատկապէս կ'ստուգուած ընդերկրեայ սրահներ, վարժարաններ, հիւանդանոցներ, պահականոցներ, սինէմաներ եւայլն, պիտի սարքաւորուին այնպէս մը որ կարելի ըլլայ խկոյն օդին հետ անհազորդ ապաստանարաններու վերածել զանոնք և վտանգի առաջին ազդանշանին իսկ ապաստան տալ հանրութեան: Իւրաքանչիւր հազար մէթր հեռաւորութեան վրայ պիտի գտնուի հասարակաց ապաստանարան մը:

Անոնք սակայն որ կարելիութիւն ունին իրենց տուններուն կամ իրենց գործատեղիներուն մէջ ընտանեկան կամ սեփական ապաստանարան սարքելու, պէտք է ընեն այդ: Ատով թէ ամէն ազդանշանի տունէն դուրս վազելու տաղտուկէն կ'ազատին և թէ պատճառ եղած կ'ըլլան որ հանրային ապաստանարանները չատ չխճոխուին:

Կազերու թէ պայթուցիկ ուժերը վտանգէն խուսափելու համար, ամենէն նպատակայարմար վայրերը ստորերկրեայ մասաններն են: Եթէ ստորերկրեայ մասանները կը պակսին, պէտք է նախընտրութիւն տալ, գետնայարկերէն աւելի, առաջին յարկերուն: Ինչպէս տեսանք, բոլոր կազերը օդէն աւելի ծանր ըլլալով, հակամէտ են գետինը իջնելու, ուստի գետ-

նայարկերը ամենէն աւելի ենթակայ են վարակումներու:

Յարկաբաժինը որոշելէ ետք, պէտք է ընտրել սենեակ մը, այն սենեակը որ ամենէն նուազ ենթակայ է հովի հոսանքներու և ամենէն քիչ ու փոքր բացուած քննր (դուռ ու պատուհան) ունի: Ընտրուած սենեակին բոլոր դռներն ու պատուհանները պէտք է փակուին: Բացուած քննրը, ատկէ զտա, պէտք է փակուին անթափանց պատտոտով, թանձր իւղերու, օրինակ՝ մագուրթի մէջ թաթխուած հաստ կերպասներով: Եթէ մագուրթը կը պակսի, պէտք է իբր ծածկոց գործածուող պատտոտները թրջել ջուրով: Նոյն իսկ դրան կղպանքին մէջ բանալիին ծակը պէտք է փակուի, այնպիսի կերպով մը, որ օդի ոչ մէկ շունչ չկարենայ թափանցել ներս: Մագուրթով կամ այլ հեղուկով մը խոնաւ պահուած վարագոյրներուն ծայրերը պէտք է փոքր գամերով ամրապէս պատին գամել, օգտագործելով փայտէ կամ խաւաքարտէ շերտեր: Դիւրաւ բացուելիք անցք մը պէտք է թողուլ դրան վարի մէկ անկիւնը, դուրսէն եկող անձերուն մուտքին համար: Եթէ կարելի է, պէտք է օդին հետ անհազորդ դարձնել նաեւ ապաստանարան սենեակէն անմիջապէս դուրս գտնուող սենեակը կամ նրբանցքը: Ապահովութիւնը Զգուշ գտնուելու է աւելի մեծ կ'ըլլայ այդ կերպով: Զգուշ գտնուելու է սենեակին մէջ ունենալու ամէն անհրաժեշտ իր, բաւականաչափ սննդեղէն, ջուր եւայլն: Կարելի եղածին չափ զգուշանալ պէտք է լուցիկ կամ մոմ վառելէ, նկատելով որ անոնք կը սպառեն սենեակին մէջ պարունակուած թթուածինը, որ չի նորոգուիր բաւական երկար ժամանակի մը համար և որուն այնքան պէտք ունին սենեակին մէջ գտնուողները: Լուսաւորումի

համար նախընտրելի են գրպանի ելեքտրական լապ-
աերները (փիլ)։ Չծխել, սենեակին օդը չապականելու
համար։ Պէտք է զգուշանալ սենեակին մէջ շատ խը-
ճողուած ըլլալէ, նկատելով որ օդը սնրաւական պիտի
ըլլայ որոշ թիւէ մը աւելի անձերու համար։ Երկու ու
կէսէն երեք խորանարդ մէթր օդը մէկ անձի համար
կը բաւէ մէկ ժամ ամբողջ։ Նկատի ունենալ այս
պարագան, սենեակին մէջ ապաստանելիք անձերուն
թիւը ճշդելու համար։

Ընդհանրապէս վտանգի պահերը կարճատեւ են և

Վերելի պահերները ցոյց կուտան վտանգի ազդա-
նեանի մը ժամանակ դիմակ չունեցողի մը մինչեւ պա-
քսապարան մը հասնիլը ինքզինքը կազերու դէմ պաւս-
պանելու սխալ եւ օրակ կերպերը։

Վերելի պահերը եւ յաջորդող էջերու երկու պահեր-
ները (թիւ 1 եւ 2) կը ներկայացնեն հրձիգ ուումբ մը
մառելու փորձին յաջորդական փուլերը։

ազգանշան մը սենեակին մէջ գանուղներուն պիտի
յայտնէ թէ վտանգը անցած է :

Օղարշաւներու ատեն պէտք է սամամափակել
լուսավառութիւնը : Կամ բնաւ լոյս չվառել, կամ այն-
պէս մը ընել որ լոյսը դուրսէն տեսանելի չըլլայ :
Քաղաքները պէտք է մթութեան մէջ թողուին, ողար-
շաւներու ժամանակ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

ՊԱՅՔԱՐԸ ԿԱԶԵՐՈՒ ԴԵՍ

ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ԴԵՐԸ

Հանրութիւնը պէտք է ընդհանուր գաղափար մը
ունենայ կազերուն և հրձիգ ու պայթուցիկ բռնաբե-
րուն բնոյթին և անոնց իրեն համար ներկայացուցած
վտանգներուն մասին, ինչպէս նաեւ անոնցմէ կանխա-
զգուշանալու միջոցներուն մասին, զորս պէտք է կի-
րարկէ :

Հակառակ այս կանխազգուշութեանց սակայն,
վտանգը, թէեւ աստիճան մը կը սամամափակուի,
չքաղբիր գոյութիւն ունենալէ : Կազահարութեան պա-
րագաններ և վարակումներ պիտի ըլլան :

Վտանգին դէմ պայքարին կազմակերպութիւնը
ստանձնած են իշխանութիւնները, որոնց ճիգերուն
առջեւ սակայն, հանրութիւնը պէտք չէ կրաւորական
գիրք բռնէ, այլ ընդհակառակը, պէտք է օգնէ այդ
ճիգերուն և արդիւնաւորէ գանձնք :

Ինչպէս տեսանք, իշխանութիւնները, իւրաքան-

Պատկեր քիւ 1

չիւր թաղամասի մէջ հաստատած պիտի ըլլան բազմաթիւ հանրային ապաստանարաններ, ուր պէտք է փութալ անմիջապէս որ վտանգի ազդանշանը տրուի:

Ահազանգը պիտի տրուի ճշարձակներու (սիրեմ) միջոցաւ: Ատիկա կը նշանակէ թէ քանի մը բոպէէն թշնամիին կողմէ օդարշաւ մը պիտի կատարուի: Պէտք է ամէն մարդ իսկոյն իր գիմակը անցընէ և փութայ հանրային կամ ընտանեկան ապաստանարան մը, սպասելով որ վտանգը անցնի: Վտանգի անցնելուն ազդանշանն ալ պիտի տրուի իշխանութեանց կողմէ, ձեւով մը որ խանխաւ ծանուցուած պիտի ըլլայ հասարակութեան: Այդ ազդանշանը չի նշանակէր թէ ամէն բան կարգին է և կարելի է անմիջապէս փողոց ելլել: Ո՛չ, ինչպէս տեսանք, կան յամեցող կազեր որոնց ազդեցութիւնը ժամանակ մը կը տեւէ, թշնամի օդանաւերու մեկնումէն ետքն ալ: Պէտք է սպասել որ ապավարակումի միջոցներ ձեռք առնուին և եր ուարսքնները ծանուցանեն թէ ամէն մարդ կրնայ ազատօրէն դուրս ելլել:

Էր-ուարսքնները (օդային պահակներ) հանրութեան և A. R. P.ի (Էր Ռէտ Բրիքօշըն), այսինքն օդարշաւներու դէմ պաշտպանութեան պետական կազմակերպութեան, միջեւ միջնորդներ են, բարեկամեցողութեան աէր անձեր, որոնք յանձնառու են կամաւորապէս, օգնել իրենց համաքաղաքացիներուն կրաւորական պաշտպանութեան գործին: Անոնք պէտք է ճանչցուած ըլլան իբր ուշիմ, պարկեշտ և անձնուէր անձինք: Հետեւելով մասնաւոր դասընթացքի և շփում պահելով իշխանութեանց հետ, անոնք իրազեկ են օդարշաւներու դէմ պաշտպանութեան միջոցներուն և կազահարներուն նախնական

դարմանները տալու միջոցներուն: Քաղաքի մը բնակիչները բաժնուած պիտի ըլլան 500 հոգինոց հատուածներու, որոնց իւրաքանչիւրին համար գոյութիւն պիտի ունենայ եր ուարսքն մը, իր երկու, երեք կամ աւելի աջակիցներով: Անիկա պիտի ունենայ կայան մը, որ օժտուած պիտի ըլլայ բոլոր միջոցներով, հրձիգ ռումբերը մարելու, կազերով վարակուած շրջանները ապավարակելու, կազահարներուն նախնական դարմանումներ տալու և զանոնք ի հարկին չուտափոյթ՝ յատուկ դարմանատուներու ապավարակումի կեդրոնները փոխադրելու համար:

Գոյութիւն պիտի ունենան կազահարներու յատուկ բազմաթիւ ապավարակումի կայաններ, որոնք միանգամայն պիտի ըլլան դարմանատուն: Կազահարները և իրենց հաջուստները և բոլոր վարակուած իրերը պիտի ապավարակուին հոն: Պիտի յաջորդէ, և իսկոյն, դարմանումը: Դարմանատանց մէջ կազահարները վիրաւորեալներէն առաջ անհրաժեշտ խնամքները պիտի ստանան, նկատելով որ կազերուն ազդեցութիւնը արագ է և անոնց դէմ պայքարն ալ պէտք է ըլլայ արագ, արդիւնաւոր դառնալու համար:

Հանրութիւնը պէտք է եր-ուարսքններուն միջոցաւ շփում պահէ իշխանութեանց հետ, հնազանդի տրուած հրահանգներուն և օգտուի իշխանութեանց հայթայթած հակօդային պայքարի միջոցներէն (գիտնալով հանրային ապաստանարաններուն, օգնութեան կայաններուն և կազահարներու դարմանատանց տեղերը և դիմելով հոն; ամէն անգամ որ հարկը ներկայանայ):

Վտանգի պահուն պէտք չէ թուճապի մատնուիլ

բնաւ: Իր պաղարիւնը պահելով է որ մտրդ լաւագոյն կերպով կրնայ պոյքարիլ վտանգին դէմ:

* *

Վարակուծի ենթակայ են ոչ միայն մարդերը, այլեւ անասունները, շէնքերը և բոլոր իրերը, որոնց եւս ապավարակման պէտք է հետամտիլ, դիմելով օգնութեան կայանները:

Կան պարագաներ ուր վարակեալ շէնք մը կամ իր մը գորգապէս ժամանակ մը կազերէ զերծ մաքուր օդին մէջ մնալով և արեգակին ճառագայթներուն ենթարկուելով կ'ապավարակուին ինքնին: Ուրիշ պարագաներու, պաղ ջուրով լուացումը, եռացեալ ջուրով լուացումը կամ այդ ջուրին մէջ խաշումը ինքնին բաւարար են: Ուրիշ պարագաներու մէջ պէտք է գործածել մասնաւոր բաղադրութիւններ:

Սննդեղէնները, օդարչաւներու ժամանակ, պէտք է պահել օդին հետ անհաղորդ ամաններու մէջ: Չբացուած տուփերու պահածոնները և ամրափակ շիշերու և քիմիսներու մէջ պարունակուած ջուրն ու ըմպելիները վստահելի են:

* *

Անոնք որ իրենց տունին կից պարտէզ ունին և ի վիճակի են, կրնան կառուցանել տալ յատուկ ապաստանարաններ, ուր պիտի պատսպարուին թէ՛ պայթուցիկ ուղմբերու և թէ՛ կազերու դէմ: Զիկզակ խրամներ են ասոնք, պիքօն արմէ կամ զրահածածկ պատերով: Իւրաքանչիւր անկիւնագարծի կայ կազե-

Պատկեր թիւ 2

բու ղէմ պատսպարող օդին հետ անհաղորդ փոքրիկ
սենեակ մը:

A. R. P. ն հանրութեան կը տրամադրէ ապաս-
տանարաններու յատակագիծներ, տալով պատսպարանի
մը կառուցման արժեքինն ալ:

Հանրութիւնը իրագեկ է իրեն սպառնացող վտան-
գին: Անտարբերութիւնը և անհոգութիւնը կրնան մա-
հաբեր ըլլալ: Ինքնապաշտպանութեան ամէն միջոց
պէտք է ձեռք առնել, կիրարկելով «օգնէ՛ ինքզինքիդ
եւ Ասուած պիտի օգնէ քեզի» սկզբունքը:

Կանխանոց գտնուել՝ վտանգի պահուն խուճապս
հար չըլլալու համար:

Վ Ե Ր Զ

2013

11930

«Ազգային գրադարան»

NL0076853

ԳԻՆ 3 Ե.Դ.

Ստանալու համար դիմել
Պ. Վ. ԶԷՅԹՈՒՆՑԵԱՆԻ
«Ա.Բ.Է.»ի Խմբագրատունը